

KOCSI LAJOS

„ISTEN, A SZŐLŐSGAZDA”

*Mesterség, szimbólum, szakralitás néhány filozófiai,
teológiai és kultúrtörténeti összefüggéséről¹*

„Szókratész: De figyelj csak ide, hogyan neveznéd ezt a mesterembert?

Glaukón: Melyiket?

Szókratész: Aki mindent meg tud csinálni, amit csak az egyes mesteremberek el tudnak készíteni.

Glaukón: Leleményes és csodálatra méltó ember lehet az.

Szókratész: Az bizony. De hamarosan még inkább annak fogod tartani. Mert ugyanez a mester nemcsak hogy minden használati tárgyat el tud készíteni, hanem meg tudja csinálni a föld egész növényzetét, s meg tud alkotni minden élőlényt, egyebek közt önmagát is, s ezenkívül a földet, az eget, az isteneket; sőt ami az égben, s a föld alatt a Hadészban van, azt is mind el tudja készíteni.

Glaukón: Roppant csodálatra méltó, bölcs lényről beszélsz.

Szókratész: Tálán bizony kételkedsz? De mondd csak: úgy gondolod, hogy egyáltalában nincs is ilyen mester? Vagy pedig: bizonyos értelemben valóban ő a mindenség alkotója, más értelemben azonban nem? Hát nem veszed észre, hogy bizonyos értelemben még te magad is képes vagy mindezt létrehozni?”

Platón: *Állam* 596C–D²

BEVEZETŐ GONDOLATOK

LŐADÁSOM KÖZPONTI gondolatköre mesterség, szimbólum, szakralitás összetartozását vizsgálja, és mivel a szőlőművelés mesterségéhez kapcsolódóan fogalmaztam meg a címet, könnyen adná magát a lehetőség, hogy a bor kultúrtörténeti összefüggéseit tekintsük át: a *Szentírás* vízözön előtti időkbe mutató utalásaitól, az egyiptomi és görög-római kultúrán át a bor keresztény misztériumáig. S bár az utóbbit valóban érintjük, a témát egy általánosabb, elvi nézőpontból szeretném megragadni,

amely a tevékenységek, az élet cselekvő oldalának mélységeit érinti.

Hagyományos keretek között a szemlélődés – tartalmát, irányulását, tárgyát stb. tekintve – minőségileg és létrendileg megelőzi a cselekvést, és ebből kifolyólag a szellemi mélységeket/magasságokat jogosan társítjuk a kontemplatív élethez. Ehhez azonban általában egy olyan fel-fogásmód is társul, amely a szemlélődést teljesen elválasztja a cselekvéstől, pedig ha tanulmányozzuk a nyugati vagy keleti teológiát, egy jól körülhatárolható és viszonylag egységes tanítást fedezhetünk fel, amely a tevékeny élet szellemi jelen-

Az ács József és Jézus (Holy Cross Chapel, Houston)

tőségéről, illetve a cselekvő és szemlélődő élet szoros összetartozásáról szól. Eszerint cselekvéseink is fontos szerepet játszanak abban, hogy az isteni valósággal kapcsolatba lépjünk. Igaz, a kontemplációtól eltérő síkon és módokon, de a mesterségekhez kapcsolódó tevékenységeink is bepillantást engednek Isten mélységeibe. Olyan eszközöket, szellemi lehetőségeket kínálnak, amelyekkel az embernek élnie kell a megvalósítás során, s amelyekkel nem csupán környezetében teremthet valódi harmóniát, hanem önmagában, mindenekelőtt Istenhez való viszonyában is.

Napjainkban általánosnak mondható az a megközelítés, amely a filozófiát, teológiát, egyáltalán az Istenről való gondolkozást és tudást elválasztja az élettől, legalábbis az élet azon területeitől, amelyek mindennapi tevékenységeinket ölelik fel: az evéstől a tisztálkodáson, a társadalmi élet különböző módjain át a foglalkozásunkig bezáróan. Ennek eredményekép-

pen megfigyelhető az is, hogy ma például a teológiát egészen távolinak, különbözőnek érezzük és gondoljuk a mezőgazdaságtól, a föld- vagy szőlőműveléstől. Mintha a kettő között nem létezhetne mély kapcsolat, hiszen oly eltérő természetű valóságokkal foglalkoznak: az egyik az értelemmel megközelíthető mennyei princípiumokkal, a másik a fizikai munka révén végezhető földi tevékenységekkel.

Ebből adódóan sokak számára úgy tűnhet, hogy a teológusnak és a földművesnek, annak ellenére, hogy egy az anyanyelvük, mintha a legalapvetőbb kérdésekben sem lenne közös fogalomviláguk. Az egyik az „absztrakciók” világában, a másik a fizikai szükségszerűségek és kötelességek világában él, gondolatiságában elkülönülve a társadalom más rétegeitől. Pedig, ahogy Plótinusz mondta: „*Mindazt, ami létrejött, akár műalkotás, akár természeti jelenség, valami bölcsesség alkotta s az alkotást mindenütt bölcsesség vezette.*”³ A filozófus e kijelentéséből arra is következtethetünk, hogy létezik közös nevező, méghozzá a *religio* adta felismerésekből kibontakozó nyelv, amit mindenki ért, ha e felismeréseket átéli és a belőlük levonható következtetéseket magára alkalmazza.

Egyszóval van kapcsolat a teológia és a mesterségek között, és ez nem pusztán metaforikus. Mindezt hovatovább nemcsak megszámlálhatatlan teológiai szöveg és hivatkozás, hanem a mesterségek ma élő hagyományai is bizonyítják. Nem olyasféle kapcsolatra gondolok,

hogy a szőlőműves pihenőidejében Szent Tamást olvas, vagy hogy a teológus kapálás közben Isten mindentudásáról elmélkedik. Bizonyára előfordul ilyen is. Ugyanakkor kiváltképpen nem valamiféle spiritualizált marxizmus az emberi tevékenységek ilyesfajta megközelítése. A szóban forgó kapcsolat igazabb és lényegibb, mondhatni, a dolgok, a létezők és a létezés természetéből, megformáltságából és mindenekelőtt teremtő forrásából adódik, így tulajdonképpen anélkül is fennáll, hogy az ember tudatosítaná. Ha ugyanis a mesterség szabályait követjük, tevékenységünket valójában egy felsőbb imperatívusz rendjéhez igazítjuk, és a cselekvés révén nemcsak környezetünk, de mi magunk is átalakulunk.

TEOLÓGIA ÉS MESTERSÉGEK

Vessünk egy pillantást azokra az összefüggésekre, amelyek például teológiai szövegekben bukkannak fel. Az ókori, középkori, vagy akár újkori művekben – nem említve most az e tekintetben szintén rendkívül gazdag mitológiai hagyományokat – sokféle hivatkozást találhatunk, melyek különböző mesterségekkel kapcsolatosak, egyszersmind az isteni valóságok megismerését, az ősbűn okozta szenvedésteli állapotok kiküszöbölését, vagy magának Istennek a teremtőművészetét tárgyalják. Platónnál a világ teremtője kézműves, Szent Ágoston hajósokhoz hasonlítja az istenkereső filozófusokat, más helyen pedig Krisztus Urunkat, az Isten Igéjét az Atya művészeteként mutatja be. Nagy Szent Baszileiosz szerint, annak az embernek, aki Krisztus Urunkhoz el kíván jutni, a futóhoz, a szövőmesterhez, a vadászhoz és pásztorhoz stb. hasonlóan

kell haladnia, minden tevékenységében az igazság letéteményeseként. *„A nagy házban, az egyházban – mondja – nemcsak mindenféle edény van: arany, ezüst, fa és cserép (2Tim 2,20), hanem mindenféle mesterség is. Isten házának, mely az élő Isten egyháza (1Tim 3,15), vannak vadászai, vándorai, építőmesterei, kőművesei, földművesei, pásztorai, versenyzői, katonái. (...) Ha földműves vagy, ásd körül a terméketlen fügefát, és tedd meg vele azt, ami a gyümölcsözöshöz szükséges (Lk 13,8)!”⁴*

Az ókeresztény íróktól Eriugenán, Dantén, Szent Tamáson keresztül Bonaventuráig, Cusanusig és tovább, valamennyi teológusnál megtaláljuk, hogy egy tökéletes építőművész alkotta a világot, mégpedig az isteni Ige által, aki Krisztus, aki az egész látható és láthatatlan világ tervét magában foglalja, aki minden idea és mesterség (vagyis az eszme megvalósításának módja) összepontosul, egységesül, s akiből minden mesterség kiárad, közvetítve azokat az eszközöket, képességeket, erőket, amelyek az ember számára szükségesek az Istennel való egyesüléshez. Krisztusban, az Igében, Isten művészetében foglaltatik benne az egész világ épülete: *„Figyeld a világ épületére, lásd, mik lettek az Ige által, és akkor megismered, milyen az Ige”* – mondja Szent Ágoston.⁵ Az egész világ Isten mestersége által létrejött remekmű,⁶ és aki által e világ mesterművé lett: Jézus Krisztus, az isteni teremtőművészet élő és életadó Szava. *„A tökéletes Ige, ami semminek sincs híján, a mindenható Istennek művészete magában foglalja minden létező változatlan alapelvét”* – írja Szent Ágoston.⁷ *„Vajon ki ez a Mester (Kézműves) – kérdezi Nicolaus Cusanus –, aki minden eleve adott anyag nélkül hoz létre valamit,*

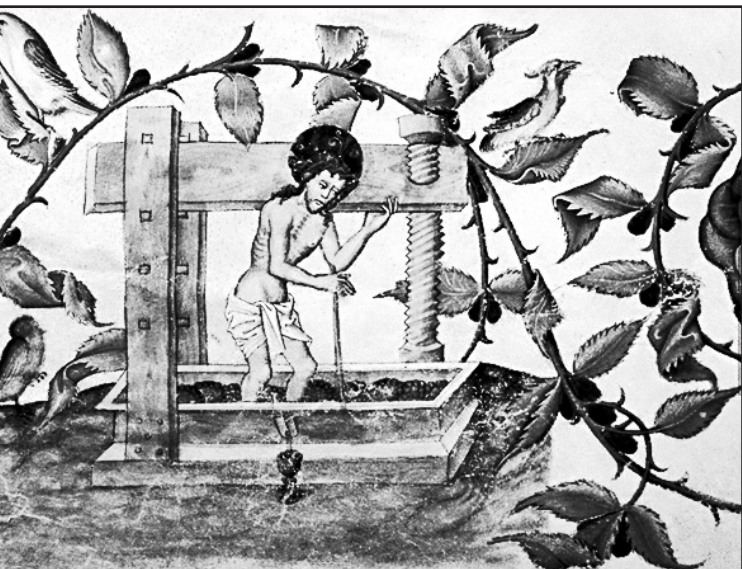
ami nem csupán tökéletlen hasonmás, hanem maga a lényegi valóság?”⁸

E keresztény példák nem egyedülállók a Nyugat, vagy akár a Kelet szellem-történetében. A görög hagyományban, például Platón *Timaios*zában megtaláljuk, hogy a világmindenséget egy isteni kézműves alkotta meg az ósanyagból a káoszából kozmoszt formálva, de az isteni mester ideája végigvonul az egész plato-

meglepve látná, hogy minden úgy van elrendezve, hogy azt ő sem vihette volna végbe máshogyan” – szól Plótinosz.⁹ „Vagy ha a földön és tengerekben lakozó halandókon keresztül akarod szemlélni őt, figyeld meg, gyermekem, miképpen formálódik az ember az anyaméhben; figyeld meg alaposan teremtőjének mesterességét, és tanuld meg, hogy ki volt az a mesterember, aki megalkotta az embernek e szép és isteni képmását! Ki volt az, aki megrajzolta a szemek vonalát? Ki fúrt lyukat az orrba és a fülekbe, és ki nyitotta ki a száját? (...) Íme, mennyiféle mesteresség nyilvánul meg egy anyagban, és mennyiféle mű foglaltatik egy alakban; mindegyik csodálatos és mindegyik tökéletes mértékkel készült, és mégis mindegyik különböző!” – így a *Corpus Hermeticum*.¹⁰

Filozófia és teológia tehát egyaránt gyakran fordul a tekhné, a mesterségek világa felé. Olyan képekkel, példákkal, amelyek a gondolkozás és az intuíció számára támasztékot jelentenek Isten

megismeréséhez. „A bölcsek egybehangzó véleménye, hogy ez a látható valóság, a dolgok nagysága, szépsége és rendje az isteni művészet és nagyszerűség csodálatára vezet bennünket.”¹¹ Szimbolikus nyelv ez, ám túlmutat a pusztá metaforikus megjelenítésen: az isteni princípiumok és mesterségek mélyebb összetartozását sejteti. Honnan ez a rokonság? Honnan ez a lehetőség – a teológiai nyelv, az intuitív felismerések kapcsolata a mesterségek világával? Ennek oka, hogy a mesterségek isteni rendben való jelenléte nem pusztán

Krisztus a présben (1490 körül, Küttenberger kancionále)

nikus hagyományon, megtaláljuk a sztoikusoknál vagy a hermetikus szerzőknél is. „Figyeld meg a[sz isteni] művészetet, hogy milyen változatos formájú csodákat hozott létre a legalacsonyabb rendű állatokban, de még a növényekben is: gyümölcsaik szépségét, lombkoronájukat, finom illatú virágaik kecsességét és változatosságát. (...) A Világnak ez a szépséges elrendezése a Szellem rendjéből fakad: racionális elgondolás nélkül valósul meg, de oly módon, hogy ha valaki tökéletesen birtokában lenne a racionális elgondolás képességének,

irodalmi képzettársítás, hanem ontológiai érvényű valóság.¹²

MESTERSÉG, SZIMBÓLUM, SZAKRALITÁS

Említettem, hogy a teológia és a mesterségek összekapcsolódását a mesterségek ma élő hagyományai is bizonyítják. Ez a második pont, amire röviden ki kell térnünk.

Egy tradicionális vallásban és kultúrában élő mesterember ismeri tevékenységeinek szimbolikus és rituális vonatkozásait. Más szavakkal tevékenységét elmélyülten és rendezetten, „szüntelen imádságban” végzi, munkaeszközei rituális tárgyak. Ez ugyanakkor megadja a felismerést számára, hogy ne tevékenységében, vagy annak végtermékeiben keresse a célt, hanem hogy cselekvését pusztán eszköznek tekintse valami magasabb valóság vagy átélés eléréséhez. Ezek a fő jellegzetességek a leginkább szembetűnők, ha egy élő hagyomány képviselőinek munkáját összevetjük azokéval, akik egy adott mesterségnek csupán a szakmai fortélyait tanulták meg és művelik, anélkül, hogy tudatosítanák cselekvéseik valódi értelmét. A fő különbség az, hogy a hagyományban élők tudják (ám nem, vagy nem csak gondolatilag, hanem szívükkel, egész lényükkel azonosulva azzal a felismeréssel és számukra tapasztalatilag is megnyilvánuló ténnyel, hogy): a teremtés, benne saját magukkal és hivatásukkal – amely saját természetükkel a legszorosabban összefügg –,¹³ továbbá a mesterségük – annak munkaeszközeivel együtt – egy a földinél magasabb rendű valóság megnyilvánulásai. Ennélfogva

mesterségük gyakorlása sem lehet más, mint az isteni teremtőművészet földi-emberi leképezése, imitációja. Minden létrehozás mintája a kozmogenezis, Isten tökéletes teremtő aktusa, amelyhez mértén a mesterember elméjét, érzékszerveit és a cselekvéshez használt tagjait tudásának megfelelően egy meghatározott rendszer szerint munkába állítja, méghozzá annak érdekében, hogy az univerzum harmonikus rendjét fenntartsa, munkáját pedig minden egyes művelet által tökéletesítse.

A misztérium pedig éppen ebben a folyamatban nyilatkozik meg: hiszen a világ rendjének fenntartása és a mestermű tökéletesítése is csak az ember mesterségbeli tudása, végső soron önmaga tökéletesítésével valósulhat meg. A mesterségben az ember saját természete tárul fel. Ami a szakmai tevékenységben mintegy külsőleg megy végbe, az egy benső folyamat leképezése, kivetülése. Olyan alkalmazási terület, amelyben lényünk aktuális állapota jut kifejezésre. „*Hogy könnyebben megértsük – írja René Guénon –, miről van szó, fel kell elevenítenünk azt az elgondolást, amelyet a hindu doktrína »szvadharmának« ('ön-' vagy 'saját létmódnak') hív, s amelynek beteljesítése minden egyes lénytől olyan sajátlagos aktivitást követel meg, amely saját természetével tökéletes összhangban áll. (...) a mesterség valami olyasmi, ami maga az ember, tehát bizonyos értelemben az ember saját természetének megnyilatkozása vagy feltárulása (...). A személy tulajdonképpen a teljesség igényével valósítja meg azokat a lehetőségeket, amelyek szakmai tevékenységében csak mintegy külsősegesen jutnak kifejeződésre, és ami által magának a tevékenységnek a princípiumát veszi ténylegesen birtokba; ily módon tudatosan teljesítve be azt, ami mind*

*ez ideig csak mintegy »öszöntszerű« folyománya volt természetének. (...) Így jön létre tökéletes megfelelés a benső és a külső között, miáltal a létrehozott mű valóban megfelelő kifejeződése lesz az azt elgondoló és kivitelező embernek, nem pedig csak valamilyen többé-kevésbé felületes dolog; ez pedig a mestermű, a szó igazi értelmében.*¹⁴

Bármely hagyományos mesterséget is tekintünk – legyen az a fazekasság, az ács- vagy a takácsmesterség, halászat, szőlőművelés stb. –, éppen teológiai összefüggésekben derül ki, hogy rendkívül gazdag szimbolikus tartalommal rendelkeznek, nem csupán a mesterségek végtermékeit illetően – legyen az egy edény, ruha, ház stb. –, hanem a munka során felhasznált eszközök tekintetében is. A tárgyak, amelyeket egy szakrális intuíció teremtett/álmodott meg, valójában konkrét megjelenítői bizonyos szellemi valóságoknak.¹⁵ Mindezen összefüggésekben és az isteni építómesterre gondolva nem véletlen például, hogy Jézus Krisztus földi életének számunkra rejtett szakaszában az ácsmesterséget sajátította el József műhelyében.¹⁶ A szimbolikus jelleg arra utal tehát, hogy minden mesterségben, amelyet e folytonos változásnak és átalakulásnak kitett világban végzünk, van valami állandó, örök – ez az Istenségben öröktől fogva meglévő archetípus.¹⁷ A tevékenységben és a hozzá kapcsolódó eszközökben is isteni ideák öltenek alakot, szellemi formák, amelyek Istenben előzetesen már léteznek. „Az, hogy »az Ő láthatatlan dolgai« »a teremtett dolgokon« keresztül láthatók, nemcsak Isten művére érvényes, hanem az emberi kéz alkotta tárgyakra is, ha azok olyan művészet szabályai szerint készültek, amelyet jellemezni próbáltunk».¹⁸ A mes-

terség mint teremtő létrehozás ebből adódóan válhat az archetipikus teremtő aktus tükröződésévé. Erre az archetipikus létre is vonatkoztatható Krisztus evangéliumi kijelentése, hogy „Az én Atyám mindmáig munkálkodik, és én is munkálkodom.” (Jn 5,17)

A szimbólum tradicionális értelemben egyfajta kapu az ember számára, amin keresztül a spirituális valóság mintegy beáramlik az emberi szférába, más szavakkal, ami által az ember összekapcsolódhat az isteni archetípusokkal. A szimbolika szerepe „a tevékenység egyfajta szellemi integrációja”: a lélek és a szellem helyes hozzáállásának fenntartása a munkavégzés idején.¹⁹ Az említett összekapcsolódás egy rituális gesztus megtételével történik, amely egyesíti az emberi és isteni rendet a cselekvésben. Ilyen például az, amikor a tevékenységet „Isten nevében” kezdik el, mintegy imádságként használva e szavakat. Ez a rituális gesztus egy szent tradíció által közvetített, nem emberi eredetű szimbolikus tett. Ennek megtételével a mesterember követi azt, amit Szent Pál írt útmutatásként: „Bármit tesztek szóval, vagy tettel, mindent az Úr Jézus nevében tegyetek, és adjatok hálát az Atyaistennek általa.” (Kol 3,17) Azzal tehát, hogy az ember tevékenysége forrásaként ismeri fel Istent, az Ő „munkatársává” válik, hogy egy újabb szentpáli kifejezést használjunk. E tanítást valamennyi, kultúrát és civilizációt létrehozó szellemi tradícióban felfedezhetjük. Ahogy Xenophón írta *A gazdálkodásról* című művében: „Jól monddod, Szókratész, hogy minden munkát az istenekkel kell kezdenünk”.²⁰

A mesterségek ilyenfajta szakralizált felfogása, sajnos, voltaképpen még a mai

művészetfelfogástól is távol áll, kivéve talán a szakrális művészeket, mint például az ikonfestés. Pedig e tekintetben azt a lényeges vonatkozást is meg kell említenünk, amit Platón mondott: „minden, ami a nem létezőnek létezőbe való átmenetét eredményezi, alkotás; és minden munka, ami a művészetek körébe esik, alkotás, és mindenki, aki ennek mestere, alkotó, vagyis »poiétész«”.²¹ Platón meghatározását követve nemcsak a költőket, festőket, szobrászokat, zenészeket, építészeket, hanem az íjászokat, takácsokat, hímzőmestereket, fazekasokat, ácsokat, földműveseket, orvosokat, halászokat, vadászokat és mindegyiknél a kormányzás művészeit is ide kell sorolnunk. A művészet (*tekhmé/ars*) fogalma az ókori–középkori felfogás szerint az ember létrehozó, formaadó, környezet-alkotó képességét jelölte. A fizikai valóság szabály és mérték szerinti alakításához szükséges tudást, a környezetet szakértelemmel formáló törekvést jelentette. A fogalom nemcsak az alkotással járó fizikai tevékenységekre terjed ki, hanem bármely, értelemmel és céllal rendelkező emberi cselekvéssel kapcsolatos szakértelemre is vonatkoztatható. Ennek megfelelően az élet feltételeit, az ember fizikai és szellemi szükségleteit létrehozó tudást jelenti, amely az emberi élet lehetőségeinek megteremtésében és tudatos alakításában ölt formát, továbbá nemcsak a külső környezetre, hanem az ember belső világára is kiterjeszhető. A mesterség, művészet és tudomány fogalma tehát eredetileg nem

A misztikus szőlőprés (Quito iskola, 18. század, Santa Clara kološtor, Quito, Ecuador)

vált szét: a művészet meghatározása magában foglalta azokat a tevékenységeket is, amiket ma a mesterségek körébe sorolunk. Ebben az értelemben művészet nélkül nem is cselekedhetünk/alkothatunk pozitívnak tekinthető és értelmes, emberi módon, mert a művészet az a tudás, hogy miként kell a dolgokat elkészíteni, tudás, mely az élet feltételeit hozza létre, illetve biztosítja az emberek szellemi és fizikai szükségleteit. Eredetileg tehát olyan általános tevékenység, „melynek célja az ember materiális

és spirituális hasznára rendeltetett tárgyak elkészítése” – írja a vallás- és művészettörténész Ananda K. Coomaraswamy.²² A művészet az ember saját természetéből fakad, annak meghosszabbítása, kibontakoztatása, beteljesítése, ilyenformán önmagunk tökéletesítésének eszköze.

Ez utóbbi jelzi a mesterségek fontosságát és rendkívüli súlyát az ember környezethez való viszonyában: a tárgyak, melyek körülvesznek bennünket, a világ, melyet alkotunk – ha az igazi művészet szabályai szerint jönnek létre –, a lét legfőbb valóságainak földi kifejeződései is lehetnek, azon valóságoké, amelyek a természet számára is a keletkezés forrását jelentik. Az alkotás tehát lényegében *poiésisz*: egy idea, amely az alkotást megelőzően nem megnyilvánult formában csak a szellemi megismerés számára volt megragadható, az alkotás révén az alsóbbrendű érzékek számára is felfoghatóvá válik. Azonban, miként a természet valóságai, úgy a *tekhné* által létrejött dolgok sem pusztán efemer valóságok. Anagogikus hatókörrel rendelkeznek, emlékeztetők, amelyek összekötnek a transzcendens valósággal: nem egyszerűen archetípusuk visszatükröződései, hanem részesedés révén tényleges megjelenítői a magasabbrendű létezőknek a fizikai világ feltételei között.²³

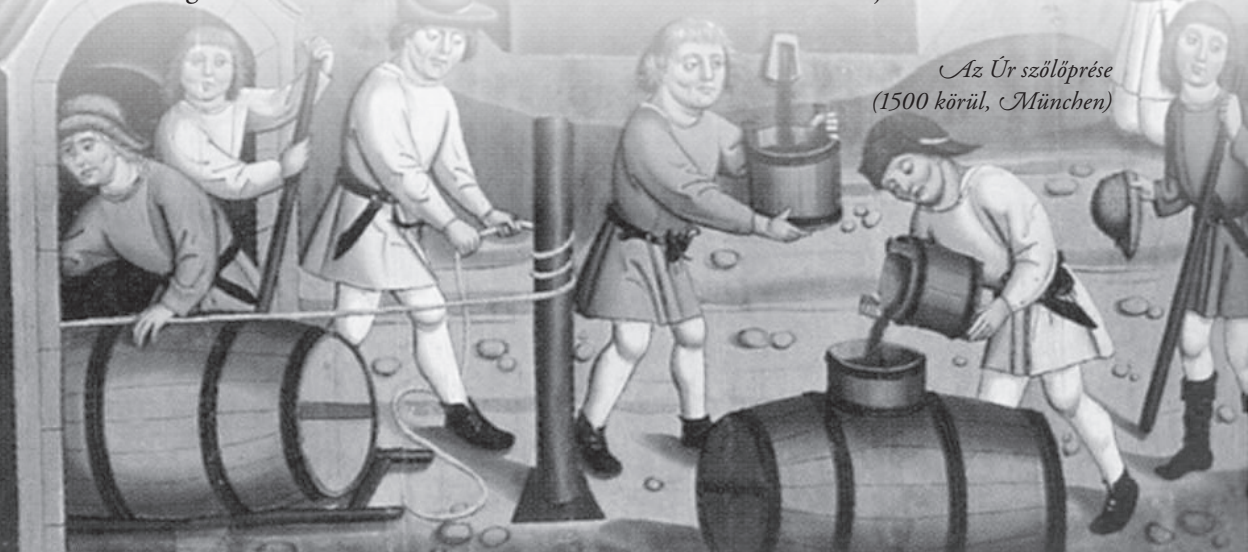
A CSELEKVÉSRŐL SZÓLÓ TRADICIONÁLIS TANÍTÁS

Miben áll tehát a tevékenységek körével, így a mesterségekkel kapcsolatos tradicionális tanítás? Itt csupán néhány vázlatpontot szeretnék kiemelni.

1) Fő célja végső soron életünk megszentelése; 2) bármely cselekvést azért végezni, hogy megtegyük azt, amit Isten akarata megkíván; 3) ezért egyfelől Isten nevében és az Ő példáját követve kell cselekednünk; 4) másfelől így munkálkodni annyi, mint folyamatosan Isten jelenlétében élni; 5) így felfogva és végrehajtva a cselekvés nem válik el a szemlélődéstől: a tevékenység bizonyos mértékben szemlélődővé válik és a szemlélődés adja meg spirituális áthatottságát.

Ahogy Eckhart mester mondja: „*azért vagyunk az időbe helyezve, hogy értelmünk által megvilágított időbeli »foglatatossággal« Istenhez közelebb kerüljünk és hozzá hasonlóbbak legyünk*”; „*az időben való munkálkodás éppoly nemes, mint bármely Istenhez-kötődés; mert ez éppoly közel visz minket őhozzá, mint a legmagasabb, ami-ben részünk lehet – kivéve egyedül Isten szemléletét az ő tiszta természetében*”.²⁴ Egy szakma gyakorlása tehát Isten munkálkodásának kiterjesztése, Isten mun-

*Az Úr szőlőprése
(1500 körül, München)*

kálkodása pedig minden mesterség min-tája és szintézise.²⁵

E tanítás két fontos kinyilatkoztatáson alapul: egyrészt, hogy Isten nélkül semmi sem jöhet létre, vagyis „*minden általa lett*”, a másik, hogy Isten nélkül – pontosabban, mint alább látni fogjuk, „*rajta kívül*” – semmit sem cselekedhetünk, ami számunkra üdvös lenne. A kereszténységben mindez az evangélium két igehelyére is vonatkoztatható, amelyeknek nagyszerű magyarázatát adja Iohannes Scotus Eriugena a *János evangélium Prológusához* írt kommentárjában:

„*Minden általa lett*» – írja János evangelista, de azért, nehogy azt gondoljuk, hogy a létezők között vannak olyanok, amelyek nem Isten Igéje által teremtettek, hozzáteszi »*és nála nélkül semmi sem lett.*« Vagyis rajta kívül semmi sem teremtett, mert ő mindent magába foglal, mindent körülölel (...). Ezt könnyebb görögül megérteni. Ahol ugyanis a latin azt mondja: *sine ipso* ('nélküle'), ott a görögben *khórisz autou*, azaz 'rajta kívül' szerepel. Hasonlóképpen az Úr maga is így szól tanítványaihoz: »*mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek*« (Jn 15,5). Itt a görögök megint nem *aneut*, hanem *khóriszt*, vagyis nem 'nélkült', hanem 'kívült' írják. Ti, mondja, kik magatoktól, rajtam kívül nem jöhetetek létre, mit is cselekedhettétek rajtam kívül?»²⁶

Ne feledjük: a cselekvésről szóló tradicionális tanítások rituális kontextusban elevenednek meg, különböző szinteken

és formákban alakot öltve a háztartásban, a műhelyben és a templomban egyaránt. „*Aminek a »mi világunkká« kell lennie, azt először »meg kell teremteni«, és minden teremtés példaképe az a teremtés, ahogy az istenek megteremtik a világegyetemet. (...) Aki rendet teremt a térben, az istenek példászerű művét ismétli meg*” – írja Mircea Eliade.²⁷ Az indiai szent könyvben, a *Bhagavad-gítában* pedig azt olvassuk: „*Kezdetben a Teremtő is, mikor létrehozott mindent, az emberrel egy időben, vele együtt létrehozta az Áldozat művét szintén, s imígy szólott az emberhez: »Így, ez áldozati műben gyarapodhatsz, sokasodhatsz; mint a fejőstehén tejet, úgy ad az áldozat néked mindent, mire szíved vágyhat; élj hát te az áldozatban! Áldozzál a Ragyogóknak, s ők megtartanak téged. Ily kölcsönös szolgálatban eléred a legfőbb jót majd, mert az áldozati művek táplálják az Ég-lakókat, és ők adják viszonzásul mindazt, amit vágyad óhajt.*« (...) *Az esőt az áldozatnak műve fakasztja az égből, s az áldozat maga nem más, mint cselekvés eredménye. Tudnod kell, hogy a cselekvés, tevékenység: Brahmá műve, Brahmá pedig közvetlenül az Ősokból lépett elő; ezért Brahmá mindent áthat, és az áldozati műben mindenkoron jelen is van.*”²⁸

Hagyományos keretek között a rítusok, keresztény vonatkozásban mindezekelőtt az eucharisztikus liturgia az, ami itt e földön minden emberi tevékenységet egyesít és harmóniába hoz az isteni tevékenységgel. „*A nagy liturgiának a keresztény ember számára egész tevékeny életének mintájává és megszentelő eszközévé kell válnia.*”²⁹ A mise az egész keresztény élet megszentelő eszköze, a tevékenységeket is beleértve.

„ISTEN, A SZŐLŐSGAZDA”³⁰

Most érkezünk ahhoz a ponthoz, ahol megérthetjük, miben áll az, ha Istent a szőlőművelés mesterségével is kapcsolatba hozzuk, hiszen látjuk, hogy minden mesterségre, társadalmi szerepkörre lehet és kell az isteni tevékenység tükörképeként tekinteni. Maga a *Szentírás* tanít bennünket erre, ahol Isten többek között a pásztor, az arató, a szőlőműves alakjait ölti magára.

A mesterségek közül a mezőgazdaság a létezéshez leginkább nélkülözhetetlen az ember számára. Nem véletlenül írta Xenophón: *„ha a mezőgazdaság virágzik, a többi mesterség is virul, de ahol a földet terméketlenségre kárhoztatják, vele sorvad minden mesterség szárazon és vízen”*.³¹ Hagyományosan ez a legelső mesterség, a tevékenység minden formájának jelképe. Ehhez tartozik a szőlőművelés is. *„Az én Atyám mindmáig munkálkodik, és én is munkálkodom”* (Jn 5,17) – szól Krisztus Urunk. Így felfogva és Isten munkálkodását a szőlőművelésre is kiterjesztve, ez a munka is a spirituális élet támasztéka és szimbóluma lesz.

Jean Hani Isten mesterségeiről írott könyvében kifejti: *„Ahogyan az eucharisztikus kenyér Isten, a földműves ajándéka, úgy az áldozati bor Istené, a szőlősgazdáé.”* Mind az *Ószövetség*, mind az *Újszövetség* számos utalással erősíti meg ezt. Az *Újszövetség*ben a szőlőskert Isten népeként és a Mennyek Királyságaként jelenik meg. Miként az evangéliumi példázatban olvassuk: *„Hasonló a mennyek országa a házigazdához, aki korán reggel kiment munkásokat fogadni a szőlőjébe”* (Mt 20,1–16). Az *Apokalipszis*ben (19,15) közvetlenül az arató megjelenése után

(14,14–20) Krisztus mint szüretelő és ítélő mutatkozik meg. Egy angyal sarlót hoz elő a szentélyből és ezt a parancsot kapja: *„Csapj le éles sarlóddal, és szüreteld le a föld szőlőjének gyümölcsseit, mert megérték szőlőfürtjei!»* Az angyal megindította sarlóját a földre, és leszüretelte a föld szőlőjét, és Isten haragjának nagy borprérébe dobta.” (Jel 14,17–20)

A szőlőskert egyik oldalról tehát Isten népét jelenti, általánosságban pedig az emberiséget, ugyanakkor a szőlőművelés folyamata a történelmet szimbolizálja az Ítélet Napjáig, amelyet mindvégig az égi szőlősgazda igazgat. Egy mélyebb vonatkozásban a szőlőtő és a bor az emberiség spirituális megújulásának és a bukás utáni helyreállításának munkáját jelképezi, amely szintén a szőlőskert urának műve. Krisztus a szőlőtő, amelyben élet áramlik, és a belőle nyert bor a misztikus test integrációjával áll kapcsolatban: *„Én vagyok az igazi szőlőtő, Atyám pedig a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, amely nem hoz rajtam gyümölcsöt, lemetsz, és minden termőt megtisztít, hogy többet teremjen. (...) Én vagyok a szőlőtő, ti pedig a szőlővesszők. (...) Ha valaki nem marad meg bennem, azt kivetik, mint a szőlővesszőt, és elszárad, összeszedik, tűzre vetik és elég.”* (Jn 15,1–6)

Ezt az evangéliumi szöveget számos imádság világítja meg a keresztény hagyományban. Például az ambrózián liturgiában Pünkösöd vigíliáján a keresztelőkút megáldása előtt mondott ima: *„Mindenható örök Isten, ki egyetlen Fiaid által magadat Egyházad szőlőművesének mutattad, és ki kegyesen ápolsz minden szőlővesszőt, amely ugyanazon Krisztusban, az igazi szőlőtől gyümölcsöt hoz, hogy még több gyümölcsöt hozzon: ne engedd, hogy*

Coram meo populo meo
cum clare in C

Coram meo populo meo
est dei verus filius hem. C

Uere o fili salutaris
indimentis tuum

Domini nos in lignis
et in V. interet in C

In hoc signo
et signum tuum
et signum tuum
et signum tuum

Et hoc altum posuit unde
sacramenta

Jean Bellegambe: *A misztikus fürdő* (1525)

híveiden, akiket mint szőlőkertet Egyiptomból a keresztút forrása által átültetett, a bűn tövisei elhatalmasodjanak, hanem megszentelő Lelked által megerősítve, örökké tartó gyümölcsökben gazdagodjanak.

Találkozunk olyan ábrázolással is, ahol az élet fáját jelképező kereszt a Megfeszítettel együtt a szőlőtőhöz hasonul, s amit számos liturgikus szöveg alkalmaz, például: „Szőlőtővének roskadozó ágai betakarják az univerzum teljességét; a keresztfával megtámasztott ágak a Mennyei Királyságáig magasodnak.” „Gyűjtsétek be az isteni fáról az éltető gyümölcsöket, melyeket Jézus kínált fel nektek, a bő termést hozó szőlőtő, mely kiterjedt eme fára.” „Ó Megváltó, Ó Krisztus! Mint a fával összefonódott szőlőtő, megittatad az egész földet a halhatatlanság borával.”

Ebből bontakozik ki az az ábrázolás a tizenötödik század kezdetétől a keresztény ikonográfiában, mely a misztikus borsajtót jeleníti meg. „Jean Bellegambe triptichonjának középső tábláján – *A misztikus*

fürdő (a Lille-i Múzeumban) – a kereszt az erjesztőkád közepébe állítva látható; a Krisztus oldalából kiömlő vér ebbe a kádba folyik, ahol meztelen emberek fürdenek. Olykor a szimbolika még erőteljesebb; a kereszt hosszanti ága válik a borsajtó précsavarjává.” Szentviktori Ádám egy szekvenciájában így ír erről: „A kereszt szent borsajtója alatt a szőlőfürt kiönti magát a hön szeretett Egyház méhébe; a bor folyik, erővel kipréselve, és üde édessége boldog mámorba meríti a keresztény nemzetek zsengeit.”

A misztikus szőlőprés e témája a szőlőművelés vonatkozó munkafolyamataival is összevethető, hiszen ha meggondoljuk, „az élő szőlőfürt összepréselődik és egy bizonyos »passiön« megy keresztül a sajtóban, ahogyan a búza, amely »meghal« a földben.” Ezzel kapcsolatban szintén utalhatunk a görög hagyományra is: „A dionüszoszi misztériumokban úgy tekintettek a szüretre, mint az isten »passiójára«: Dionüszosz, az összetört és megtaposott szőlő, újjászületett egy italban, mely örök boldogságot ígért”.

A szőlő passiója és halála tulajdonképpen a feltámadást előzi meg. A szőlőfürt eltűnik és átalakul: „borral ajándékoz meg minket. Krisztus a misztikus szőlőfürt, passiójában az égi szőlőműves által kisajtolva, vérét adja nekünk, és a bor, amit felkínál számunkra, az Ő véreinek helyettesítője, valóban a halhatatlanság itala”. Ez az ital a lélek misztikus

megrészegedését idézi elő, ami a lélek Istenbe olvadásaként fogható fel. Ez a cselekvő élet egészét, így a mesterségeket is megszentelő mise áldozatbemutatásának Nagy Misztériuma, ahol a kenyér és a bor felajánlása, illetve átváltozása azért történik, hogy az ember, ahogyan a szőlő átalakulása végbemegy, új életre ébredjen Istenben.

Jegyzetek

- ¹ A „Kulturális örökség & Differenciált kulturális programturizmus – Kulturális Örökség Konferencia” rendezvényen, 2021. szeptember 17-én Szászváron elhangzott előadás bővített, jegyzetekkel ellátott változata.
- ² In *Platón összes művei*. II. köt. Budapest, 1984, Európa Könyvkiadó /Bibliotheca Classica/, 652–653. o. Szabó Miklós fordítása.
- ³ Plótinusz: *Enneades* V. 8. 5. In uő: *A szépről és a jóról. Istenről és a hozzá vezető utakról*. H. n. 1998, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 32. o. Techert Margit fordítása.
- ⁴ Nagy Szent Baszileiosz: Homília arról, hogy „Ügyelj önmagadra!” In *A kappadókiai atyák. Nagy Szent Baszileiosz, Nazianzoszi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely és Ikonioni Amphilikiosz*. Budapest, 1983, Szent István Társulat /Ókeresztény Írók 6/, 184. o. Baán István fordítása.
- ⁵ Szent Ágoston: *Beszédek Szent János evangéliumáról* I. 9. I. köt. Budapest, 2008, Jel Kiadó /Ókeresztény Örökségünk 11/, 15. o. Révészné Bartók Gertrud fordítása.
- ⁶ Mint Aquinói Szent Tamás kifejti: „azáltal, hogy elmélkedünk művein, képesek vagyunk valahogyan csodálni és megfontolni az isteni bölcsességet. Mert azok a dolgok, amelyek művészet (ars) által jöttek létre, magának a művészetnek a megjelenítői, amennyiben a művészet hasonlatosságára alkották azokat. Mármost Isten bölcsessége által hozta létre a dolgokat, amiért a szoltár úgy szól, hogy „mindeneket bölcsességben teremtettél” [Zsolt 103,26]. Ezért az isteni bölcsességre következtethetünk tetteinek vizsgálatából, mivel a teremtett dolgokban hasonlóságának valamiféle közlése által szétszórta magát.” Aquinói Szent Tamás: *Summa contra gentiles* II. 2. Stampler Ábel fordítása. Lásd a jelen számban: „Tradicionális természetszemlélet IV. Az érzékelhető világ megismeréséről – keresztény tanítások szerint”. 51. o.
- ⁷ Szent Ágoston: *A Szentháromságról* VI. 10. 11. Saját fordításában idézi Cseke Ákos: *A középkor és az esztétika*. Budapest, 2011, Akadémiai Kiadó, 311. o. Az idézett rész Gál Ferenc fordításában – és egy további mondattal kibővítve – így hangzik: „Ő a tökéletes Szó, akiből nem hiányzik semmi, ő a mindenható és bölcs Isten tudása, amely tartalmazza az összes élők örök változatlan elgondolását; és minden egy benne, mint ahogy ő maga is attól az egytől van, akivel teljesen egy.” Aurelius Augustinus: *A Szentháromságról*. Budapest, 1985, Szent István Társulat /Ókeresztény Írók 10/, 212. o.
- ⁸ Nicolaus Cusanus: *De quaerendo Deum – Az Isten keresése*. In uő: *A rejtett Istenről*. Budapest, 2008, Kairosz Kiadó, 44. o. Alácsi Ervin János fordítása.
- ⁹ Plótinusz: *Enneades* III. 2. 13. 22. és III. 2. 14. 1. Idézi Pierre Hadot: *Plótinusz*. Budapest, 2013, Kairosz Kiadó, 44–45. o. Cseke Ákos fordítása.
- ¹⁰ *Corpus Hermeticum* V. 6–7. In *Hermész Trismegisztosz bölcsessége. Corpus Hermeticum, Asclepius, Liber Hermetis*. Budapest, 2020, Helikon Kiadó – Szenzar /Bibliotheca Hermetica/, 70–71. o. Hamvas Endre Ádám fordítása.

- ¹¹ Nicolaus Cusanus: *A tudós tudatlanság*. H. é. n. Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 135. o. Erdő Péter fordítása.
- ¹² Lásd Jean Hani: *Isten mesterségei. Bevezetés a munka spiritualitásába*. Bevezetés. Budapest, 2017, Sursum Kiadó.
- ¹³ Bizonyos megközelítésben a mai világ legtöbb problémájának forrása, hogy az emberek nem olyan tevékenységet végeznek nap mint nap, amit lényük és rendeltetésük szerint tenniük kellene, s amit pedig tesznek, nem úgy teszik, *ahogyan* tenniük kellene. A kettő összefügg, mert ha valaki nem olyan tevékenységet végez, ami természetének/habitusának/alkatának megfelelő, nem is képes úgy elvégezni azt, ahogyan szükséges lenne a normális rend fenntartásához: nem lesznek meg hozzá a megfelelő jellembeli és alkati eszközei. Másfelől, e társadalmi, identitásbeli felfordulásban a mélyebb rátekintési számára nagyon is megmutatkozik az isteni bölcsesség gondviselő szerepe és jelenléte.
- ¹⁴ René Guénon: Beavatás és mesterségek. *Oshagyomány* 10. (1993. február) 11–15. o. Baranyi Tibor Imre fordítása.
- ¹⁵ Erre az is bizonyosságul szolgálhat, hogy nyelvünk elszegényedése világunk elszegényedésével, „beszűkülésével” függ össze. Egy kifejezés jelentésének elhomályosulása azt is jelenti, hogy például az adott tárgy vagy szellemi valóság homályba merül az emberek számára. A nyelv mindig tükrözi az önmagát és a világot megismerő és értő tudat aktuális színvonalát is. Lásd még Ananda K. Coomaraswamy: Az, hogy „Szókratész öreg”, azt jelenti, hogy „Szókratész van”? *Axis Polaris* III. (2000) 11–24. o.
- ¹⁶ Lásd Hani: Az „ács fia”. In i. m. 81–90. o.
- ¹⁷ Vö uo. 10–11. o. és Befejezés.
- ¹⁸ Ananda K. Coomaraswamy: A keresztény és a keleti, vagyis az igazi művészetfilozófia. In uő: *Keresztény és keleti művészetfilozófia*. Budapest, 2000, Arcticus Kiadó /Libri Artis 1/, 46. o. Kelemen Renée fordítása.
- ¹⁹ Uo. 148. o.
- ²⁰ Xenophón: *A gazdálkodásról* VI. 1. In uő: *Filozófiai és egyéb írásai*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 62. o. Németh György fordítása.
- ²¹ Platón: *A lakoma* 205B–C. In *Platón összes művei*. I. köt. Id. kiad. 991–992. o.
- ²² Ananda K. Coomaraswamy: Babona-e a művészet vagy életforma? In uő: *Keresztény és keleti művészetfilozófia*. Id. kiad. 49. és 66. o.
- ²³ Ez tulajdonképpen rámutat az ökológiai válság cselekvéssel kapcsolatos dimenziójára, mely végső soron a szépség megnyilvánításával, önmagunk átalakításával, helyesebben önmagunk meggyógyításával kapcsolatos.
- ²⁴ Eckhart mester: A cselekvő és a szemlélődő életről. In uő: *Válogatott prédikációk*. Budapest, 2017, Typotex Kiadó, 369-370. és 373. o. Schneller István fordítása.
- ²⁵ Lásd Jean Hani: i. m. Bevezetés és Befejezés.
- ²⁶ Iohannes Scotus Eriugena: *A szellem sasmadarának hangja. Homília Szent János evangéliumának prológusához*. Gödöllő, 2018, Sursum Kiadó, 50–53. o. Alácsi Ervin János és Németh Bálint fordítása.
- ²⁷ Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Budapest, 2019, Helikon Kiadó /Helikon zsebkönyvek 73/, 24–26. o.
- ²⁸ *Bhagavad Gítá. A Magasztos szózata*. Budapest, 2007, Filosz Kiadó, 94. o. Baktay Ervin fordítása.
- ²⁹ Jean Hani: i. m. Befejezés. 150. o. Kocsi Lajos fordítása.
- ³⁰ Az itt következő részben teljes egészében Jean Hani már hivatkozott művének „A szőlősgazda” (135–143. o.) című fejezetét vettem alapul, annak összefoglalása és helyenként szó szerinti idézete, amiket külön nem jelöltem.
- ³¹ Xenophón: i. m. V. 17. 62. o.